

Qarabağ regionunda sərbəst iqtisadi zona modelinin tətbiq perspektivləri

Zeynab Nəzəraliyeva

Xülasə. Məqalədə 2020-ci il Vətən müharibəsindən sonra Azərbaycanın iqtisadi coğrafiyasında yenidən formalaşan Qarabağ regionunda sərbəst iqtisadi zona (SİZ) modelinin tətbiq perspektivləri araşdırılır. Tədqiqat çərçivəsində ənənəvi zona anlayışından fərqli olaraq regionun yaşıl enerji potensialı, multimodal logistika imkanları və rəqəmsal klaster elementi kimi strateji cəhətləri ön plana çəkilir. Müqayisəli təhlil çərçivəsində Cənubi Koreyanın Songdo şəhəri, BƏƏ-nin Masdar City layihəsi və Gürcüstanın Poti Azad Sənaye Zonası nəzərdən keçirilmişdir. Nəticələr göstərir ki, regionun təbii ehtiyatları və coğrafi mövqeyindən düzgün istifadə edildikdə, Qarabağ Cənubi Qafqazın ən cəlbedici investisiya mərkəzlərindən birinə çevrilə bilər.

Açar sözlər: Qarabağ, sərbəst iqtisadi zona, yaşıl iqtisadiyyat, Zəngəzur dəhlizi, aqrotexnologiya, rəqəmsal klaster, post-münaqişə inkişafı

UNEC Biznes Məktəbi, Bakı, Azərbaycan

E-poçt: nazaraliyeva.zeynab.akif.2024@unec.edu.az

Daxil oldu: 1 Fevral 2026; Qəbul edildi: 13 May 2026; Onlayn dərc edildi: 30 May 2026

© Müəllif(lər) 2026. Bu, Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 Beynəlxalq Lisenziyası (CC BY-NC 4.0) şərtləri altında paylanan açıq girişli məqalədir.

Prospects for the Application of a Free Economic Zone Model in the Karabakh Region

Zeynab Nazaraliyeva

Abstract. This paper examines the prospects of establishing a free economic zone in the Karabakh region following the 2020 Second Karabakh War. Rather than a conventional FEZ framework, the study proposes a three-tiered hybrid model combining green economy principles, multimodal logistics and a digital innovation cluster.

Drawing on the experiences of Songdo (South Korea), Masdar City (UAE) and Poti Free Industrial Zone (Georgia), the paper argues that Karabakh's renewable energy resources, Zangezur Corridor advantage and fertile agricultural land create a uniquely strong investment profile for the South Caucasus.

Keywords: *Karabakh, free economic zone, green economy, Zangezur Corridor, agrotechnology, digital cluster, post-conflict development*

UNEC Business School, Baku, Azerbaijan

E-mail: nazaraliyeva.zeynab.akif.2024@unec.edu.az

Received: 1 February 2026; Accepted: 13 May 2026; Published online: 30 May 2026

© Author(s) 2026. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0).

Giriş

2020-ci ilin noyabr ayında imzalanmış üçtərəfli bəyanatdan sonra Azərbaycanın iqtisadi gündəmində əsas prioritet işğaldan azad edilmiş ərazilərin reintegrasiyasıdır. Lakin bu proses sadəcə fiziki bərpa ilə məhdudlaşmamalıdır; regionun gələcək iqtisadi taleyi orada qurulacaq modelin qlobal rəqabətədavamlılığından asılıdır. Bu gün Qarabağda tətbiq olunacaq sərbəst iqtisadi zona (SİZ) modeli həm ölkə daxili iqtisadiyyatın neft asılılığını azaltmaq, həm də regionu beynəlxalq tranzit qovşağına çevirmək üçün strateji alət rolunu oynayır.

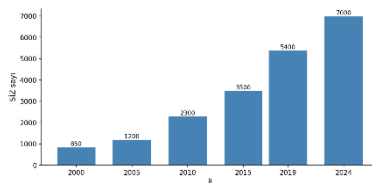
Müasir dünya təcrübəsində SİZ-lər artıq sadəcə vergi güzəştlərinin verildiyi qapalı zonalar deyil, texnoloji transfer və innovasiya mərkəzləridir. Qarabağ regionu bu baxımdan çox əlverişli start mövqeyinə malikdir. Burada infrastrukturun sıfırdan qurulması “Smart City” və “Smart Village” konseptlərinin tətbiqini, rəqəmsal iqtisadiyyata keçidi sürətləndirən ən mühüm amillərdəndir. Tədqiqatın əsas məqsədi Qarabağ üçün ənənəvi SİZ-lərdən fərqli olan, yaşıl enerji və rəqəmsal iqtisadiyyatı özündə birləşdirən “üçqatlı hibrid model” təklif etməkdir. Bu model regionun təbii ehtiyatlarını, logistik üstünlüklərini və innovasiya potensialını bir araya gətirərək Cənubi Qafqazın yeni iqtisadi profilini formalaşdıracaqdır.

Tədqiqatda müqayisəli təhlil, nümunə araşdırması (case study), ədəbiyyat icmalı və siyasi analiz metodlarından istifadə edilmişdir. Məlumat bazası kimi Azərbaycan Hökumətinin proqram sənədləri, UNCTAD, Dünya Bankı, Avropa Komissiyası və beynəlxalq elmi jurnallar əsas götürülmüşdür.

Tədqiqat

Sərbəst iqtisadi zonalar: nəzəri əsaslar və beynəlxalq analogiya. SİZ anlayışı və hibridləşmə trendi. Sərbəst iqtisadi zona anlayışı dünya iqtisadiyyatında vahid tərifə malik olmasa da, onun fundamental bazasını xüsusi gömrük, vergi və inzibati rejimlər təşkil edir. Farole (2011) tərəfindən müəyyən edilmiş klassik bölgədə sərbəst ticarət zonaları, ixrac emal zonaları və xüsusi iqtisadi zonalar fərqləndirilir. Lakin müasir dövrdə bu növlərin birləşməsindən yaranan hibrid zonalar daha səmərəli nəticələr göstərir.

Qarabağ üçün hibrid modelin seçilməsi mexaniki bir qərar deyil, regionun mərhələli inkişafının zərurətidir. Birinci mərhələdə tikinti və aqrar sektorun canlanması üçün istehsal yönümlü, ikinci mərhələdə isə logistika və İT sektoruna fokuslanan diversifikasiya olunmuş bir yanaşma tələb olunur. Bu çeviklik zonanın iqtisadi ömrünü uzadır və kənar şoklara qarşı davamlılığını artırır.

Qrafik 1

Dünyada SİZ-lərin sayının dinamikası (2000–2024)

Mənbə: UNCTAD, 2019; müəllifin hesablamaları

Yuxarıdakı qrafikdən göründüyü kimi, dünyada SİZ-lərin sayı 2000-ci ildən 2024-cü ilə qədər 850-dən 7.000-ə yaxın rəqəmə çatmışdır. Bu artım tempinin özü SİZ modelinin qlobal miqyasda nə dərəcədə populyarlaşdığını əyani şəkildə göstərir. Maraqlı olan odur ki, bu zonaların böyük əksəriyyəti inkişaf etməkdə olan ölkələrdə yaradılmışdır. Bu tendensiya Qarabağ üçün həm müsbət, həm mənfi bir siqnaldir: müsbəti — dünya bazarında güclü bir rəqabət mühitinin mövcud olması; mənfi isə — yalnız standart güzəştlərlə investoru cəlb etmənin getdikcə çətinləşməsidir. Belə bir mühitdə Qarabağın fərqliliyini ortaya qoymaq — yəni yaşıl enerji, logistik mövqe və aqroteknologiya üçlüyünü brendə çevirmək — modelin uğurunun əsas şərtidir.

Beynəlxalq təcrübənin analizi: Songdo, Masdar City və Poti. Cənubi Koreyanın Songdo layihəsi dünyada sıfırdan qurulan yaşıl şəhər modelinin ən uğurlu nümunəsidir (Gelb & Grassman, 2010; Zeng, 2015). Burada binaların 40 faizindən çoxu LEED sertifikatlıdır ki, bu da ekoloji standartların iqtisadi maraqlarla uzlaşmasının sübutudur. Qarabağın yenidənqurma prosesində Songdonun texnoloji idarəetmə metodlarından istifadə olunması “ağıllı region” hədəfinə çatmağa kömək edəcək. BƏƏ-nin Masdar City layihəsi neftdən asılı olmayan inkişaf yolunun sınağıdır. Sıfır tullantı və günəş enerjisi ilə tam təminat Qarabağın yaşıl enerji zonası elan edilməsi strategiyası ilə tam üst-üstə düşür. Bu iki layihənin müştərək cəhəti odur ki, hər ikisi infrastrukturunu sıfırdan quraraq əvvəldən “yaşıl standartı” özəyə yerləşdirib. Qarabağda bu fürsət hələ mövcuddur. Gürcüstanın Poti Azad Sənaye Zonası isə göstərir ki, logistik mövqe bəzən fiziki istehsaldan daha böyük dividend gətirə bilər. Poti bu gün Gürcüstan ixracatının əhəmiyyətli bir hissəsini formalaşdırır. Qarabağ isə Zəngəzur dəhlizi ilə Poti-dən daha güclü bir logistik mövqe qazanmaq potensialına malikdir.

Cədvəl 1

Beynəlxalq SİZ Modellərinin Müqayisəli Təhlili

Model	Ölkə	Əsas Üstünlük	Qarabağ üçün Tətbiq Sahəsi
Songdo	Cənubi Koreya	Ağıllı şəhər infrastrukturunu	Şuşa innovasiya parkı
Masdar City	BƏƏ	Yaşıl enerji, sıfır tullantı	Yenilənən enerji klasteri
Poti SİZ	Gürcüstan	Logistik mövqe, Qara dəniz çıxışı	Zəngəzur dəhlizi qovşağı

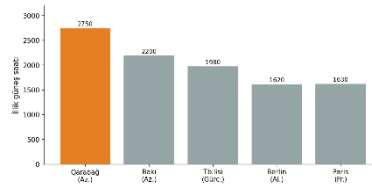
Mənbə: müəllifin tərtibatı

Yuxarıdakı cədvəl üç fərqli inkişaf modelinin Qarabağa tətbiq imkanlarını ümumiləşdirir. Songdo modeli Şuşanın mədəni paytaxt kimi formalaşmasında innovasiya parkının qurulması üçün əsas götürülə bilər. Masdar City-nin yaşıl enerji konsepsiyası isə Qarabağın günəş və su ehtiyatları nəzərə alındıqda, burada sertifikatlı enerji klasterinin yaradılması üçün ən uyğun nümunədir. Poti SİZ-nin logistika modeli isə Zəngəzur dəhlizinin açılmasından sonra Qarabağın paylama mərkəzi funksiyasını

üstlənməsi üçün yol xəritəsi rolunu oynaya bilər (Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, 2022; Məmmədov və Qasimov, 2021). Bu üç modelin sintezi — yaşıl, rəqəmsal və logistik — məqalədə irəli sürülən üçqatlı hibrid modelin konseptual əsasını təşkil edir.

Qarabağın strateji rəqabət üstünlükləri və logistik potensial. Yenilənən enerji: CBAM mexanizmi ilə kəşifən maraqlar. Qarabağ regionu illik günəş şüalanması və su ehtiyatları baxımından Azərbaycanın ən perspektivli bölgəsidir (Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi, 2023). Bu, zonadakı müəssisələrə “yaşıl enerji” sertifikatı almaq imkanı verir. Avropa Birliyinin 2026-cı ildən tətbiq edəcəyi Karbon Sərhəd Tənzimləmə Mexanizmi (CBAM) yüksək karbon emissiyası olan məhsullara əlavə maliyyə yükü qoyur. Qarabağda təmiz enerji ilə istehsal edilən məhsullar isə bu yükədən azad olaraq Avropa bazarlarında rəqabət üstünlüyü qazanacaqdır (European Commission, 2023; Lall və b., 2004).

Bu üstünlük sadə bir ekoloji jestdən çox daha dərinidir. Avropalı alıcı üçün məhsulun “yaşıl sertifikatlı” olması son illərdə qiymət faktoru ilə demək olar ki, bərabər əhəmiyyət kəsb edir. Qarabağ SİZ məhz bu bazara yönəlik istehsalçılara iqtisadi deyil, strateji üstünlük verəcəkdir. Bu baxımdan CBAM mexanizmi Qarabağ üçün bir risk deyil, bir fürsətdir.

Qrafik 2

Seçilmiş regionların illik günəş şüalanması müqayisəsi (saat)

Mənbə: World Bank Solar Atlas, 2023; müəllifin hesablamaları

Qrafik 2-dən aydın görünür ki, Qarabağ regionunun illik günəş saati göstəricisi — 2.750 saat — nəinki Azərbaycanın digər bölgələrini, hətta Avropa ölkələrini də xeyli geridə qoyur. Berlin və Paris kimi sənaye şəhərlərinin günəş saati göstəricisi 1.600-1.650 arasında olduğu halda, Qarabağ bu rəqəmi demək olar ki, iki dəfə üstələyir. Bu fərq praktiki olaraq nə deməkdir? Birincisi, günəş panellərinin geri ödəmə müddəti Qarabağda Avropaya nisbətən xeyli qısa olur. İkincisi, bu miqyasda günəş enerjisi istehsalı yalnız yerli istehlakı ödəmək deyil, ixracat üçün artıq enerji yaratmaq deməkdir. Üçüncüsü isə zonadakı müəssisələrin CBAM çərçivəsindəki “aşağı karbon izi” tələbini digər regionlara nisbətən daha az xərclə yerinə yetirə biləcəyi anlamına gəlir.

Zəngəzur dəhlizi: Logistik transformasiya. Logistika iqtisadiyyatında zonanın uğuru onun çatdırılma çevikliyi ilə ölçülür. Zəngəzur dəhlizi Orta Dəhliz çərçivəsində Şərqi və Qərbi arasında ən qısa marşrutu təmin edəcək. Qarabağ bu dəhlizə ən yaxın nöqtə olaraq sadəcə keçid deyil, yüklərin emalı, anbarlaşdırılması və yenidən paylanması mərkəzinə (Distribution Hub) çevrilmək potensialına malikdir. Bu, zonanın iqtisadi təsir dairəsini global səviyyəyə qaldırır. Dubayın limançılıq modelini Qarabağa birbaşa köçürmək mümkün deyil, lakin əsas məntiqi — doğru yerdə olmağın istehsaldan daha dəyərli olduğu — tamamilə tətbiq olunandır. Dəhlizin gecikməsi halında isə Gürcüstan tranziti alternativ marşrut kimi saxlanılmalı, zona ilkin illərdə məhsul istehsalına fokuslanmalıdır.

Aqrotexnologiya və innovativ əkinçilik. 30 illik işğal dövründə Qarabağ torpaqları intensiv kimyəvi təsirə məruz qalmadığı üçün təbii münbitliyini saxlayıb. Müasir aqrar təsərrüfat isə artıq dron texnologiyaları, IoT sensorları və süni intellektlə idarə olunan sulama sistemlərindən ibarətdir. Bu texnologiyalar torpaqdan istifadə səmərəliliyini 30-40 faiz artırmağa bilər.

Zonaya aqrotexnologiya şirkətlərinin cəlb edilməsi burada istehsal edilən üzvi məhsulların beynəlxalq “eko-brend” kimi satılmasına yol açacaq. Yaşıl enerji sertifikatı ilə birləşdirildikdə bu məhsullar Avropa premium bazarlarında ciddi rəqabət apara bilər. Bu isə sadəcə kənd təsərrüfatı deyil, yüksək əlavə dəyər yaradan aqrar iqtisadiyyat deməkdir.

Təklif olunan üçqatlı hibrid modelin arxitekturası. Struktur elementləri: Fiziki, Logistik və Rəqəmsal. Qarabağ üçün təklif edilən model üç fərqli qatın sintezinə söykənir. Bu qatların hər biri müstəqil iqtisadi məntiqə malik olmaqla birlikdə ümumi ekosistemi gücləndirir.

Birinci qat — Zəngilan mərkəzli fiziki sənaye klasteri: Burada əsasən tikinti materialları, aqrar emal və enerji avadanlıqları istehsalı cəmləşir (Xəlilov, 2022). Zəngilanın seçilməsi təsadüfi deyil: artıq fəaliyyətdə olan beynəlxalq hava limanı, bərpa edilmiş yol infrastrukturunu və geniş sənaye sahələri bu rayonu birinci mərhələnin mərkəzinə çevirir.

İkinci qat — Cəbrayıl-Zəngilan oxu üzrə logistik paylama mərkəzi: Zəngəzur dəhlizinə çıxışı olan anbar-logistika, gömrük xidmətləri və multimodal nəqliyyat qovşağını əhatə edir. Bu qat zonanın xarici ticarət imkanlarını birbaşa müəyyən edəcəkdir.

Üçüncü qat — Şuşa mərkəzli rəqəmsal-innovasiya komponenti: IT mütəxəssisləri, startaplar və uzaqdan işləyən peşəkarlar üçün xüsusi vergi statusu, sürətli internet infrastrukturunu, kovorkinq məkanları və inkubator proqramları nəzərdə tutulur. Bu qat zonanın uzunmüddətli intellektual kapitalını formalaşdıracaqdır.

Diferensial güzəştlər və idarəetmə prinsipləri. Ənənəvi SİZ modellərindən fərqli olaraq, Qarabağda güzəştlər hər sektora eyni deyil, müəssisənin yaratdığı əlavə dəyərə və ekoloji təsirinə görə verilməlidir. Yaşıl enerji infrastrukturuna investisiya edənlər üçün 15 illik vergi azadolması, aqrotexnologiya şirkətləri üçün torpaq icarəsi güzəştləri əsas stimullar mexanizmləridir.

İdarəetmə isə mütləq şəkildə bürokratiyadan uzaq, rəqəmsal platformalar üzərindən və beynəlxalq arbitraj mexanizmi ilə qurulmalıdır. Dünya Bankının araşdırmaları göstərir ki, SİZ-lərin uğursuzluğunun əsas səbəbi texniki deyil, idarəetmə keyfiyyətsizliyidir. Bu səbəbdən müstəqil idarə heyəti, şəffaf qərar qəbul mexanizmi və ictimai hesabatlıq modelin dayaqlarından olmalıdır (World Bank, 2017).

Risqlərin analizi və idarə edilməsi. İnsan kapitalı və kadr çatışmazlığı. Hər bir iqtisadi zonanın motoru mütəxəssis işçi qüvvəsidir. Qarabağda əhali geri qayıdışı hələ ilkin mərhələdə olduğu üçün bu, mühüm riskdir. Bu problemi həll etmək üçün SİZ planlaşması peşə hazırlığı mərkəzləri ilə paralel aparılmalı, Qarabağ Universitetinin potensialı kadr bazasının formalaşdırılmasına yönəldilməlidir. Uzunmüddətli perspektivdən baxdıqda, bu risk eyni zamanda bir fürsətdir. Qarabağa qayıdan gənclərin müasir peşələrə — aqrotexnologiya, logistika mühəndisliyi, rəqəmsal marketing — yiyələnməsi üçün dövlət tərəfindən maliyyələşdirilən peşə hazırlığı proqramları həm sosial, həm iqtisadi problemləri eyni vaxtda həll edə bilər.

Logistik asılılıq və ekoloji reputasiya. Zəngəzur dəhlizinin reallaşma müddətindəki qeyri-müəyyənlik investor gözləntilərinə mənfi təsir edə bilər. Buna görə də modeldə paralel olaraq Gürcüstan tranziti alternativ kimi saxlanılmalı, zona ilkin illərdə məhsul istehsalına fokuslanmalıdır. Həmçinin, “yaşıl zona” etiketinin qorunması üçün daxil olan müəssisələrin ekoloji sertifikatlaşdırılması ciddi nəzarətdə saxlanılmalıdır. Beynəlxalq standartlara uyğun müstəqil sertifikatlaşdırma orqanının cəlb edilməsi bu reputasiya riskini minimuma endirəcəkdir. Əgər zona öz yaşıl brendini qoruyarsa, bu, uzunmüddətdə ən dəyərli rəqabət üstünlüyünə çevriləcəkdir.

Nəticə

Tədqiqat göstərir ki, Qarabağın gələcəyi sadəcə bərpa edilən binalarda deyil, tətbiq edilən innovativ iqtisadi modeldədir. Təklif olunan üçqatlı hibrid model regionun təbii, logistik və rəqəmsal potensialını vahid mexanizmdə birləşdirir. Yaşıl enerji üstünlüyü CBAM mexanizmi ilə kəşidə ixracatda ciddi rəqabət qabiliyyəti yaranır. Zəngəzur dəhlizinin verdiyi logistik imkan isə Qarabağı yalnız istehsal deyil, paylama mərkəzi kimi mövqeləndirir. Aqrotexnologiya sektoru isə münbit torpaq ehtiyatlarını müasir texnologiyalarla birləşdirərək yüksək əlavə dəyər yaratmağa imkan verir. Qarabağ SİZ-i Azərbaycanın neft sonrası dövrü üçün sınaq meydanı olaraq bu təcrübənin gələcəkdə digər regionlara köçürülməsinə imkan verəcək. Əsas məqsəd sadəcə zona yaratmaq deyil, dünyada rəqabət apara biləcək dayanıqlı bir ekosistem formalaşdırmaqdır. İmkanı görməyərək kənar qalmaq isə ən baha başa gələn seçimdir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyi. (2023). *Qarabağ iqtisadi bölgəsinin inkişaf proqramı*.
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. (2022, 16 noyabr). *Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramının təsdiq edilməsi haqqında*.
3. European Commission. (2023). *Carbon Border Adjustment Mechanism: Implementation Guidelines*.
4. Farole, T. (2011). *Special Economic Zones in Africa: Comparing Performance and Learning from Global Experiences*. World Bank Publications, Washington DC.
5. Gelb, A. & Grassman, S. (2010). *On the Natural Resource Curse: A European Perspective*. World Bank Policy Research Working Paper No. 5617.
6. Xəlilov, R. (2022). Post-münaqişə regionlarının iqtisadi bərpası: nəzəri yanaşmalar. *İqtisadiyyat elmləri*, 3, 45–58.
7. Lall, S., Shalizi, Z., & Deichmann, U. (2004). Agglomeration Economies and Productivity in Indian Industry. *Journal of Development Economics*, 73(2), 643–673.
8. Məmmədov, E. və Qasımov, T. (2021). Azərbaycanda xüsusi iqtisadi zonaların formalaşdırılması perspektivləri. *UNEC Elmi Xəbərləri*, 2, 112–126.
9. UNCTAD. (2019). *World Investment Report 2019: Special Economic Zones*. United Nations.
10. World Bank. (2017). *Special Economic Zones: An Operational Review of Their Impacts*. World Bank Group, Washington DC.
11. World Bank Solar Atlas. (2023). *Global Solar Resource Data*. Washington DC.
12. Zeng, D.Z. (2015). *Global Experiences with Special Economic Zones*. World Bank Policy Research Working Paper No. 7240